

JUBILEJI – ANNIVERSARIES

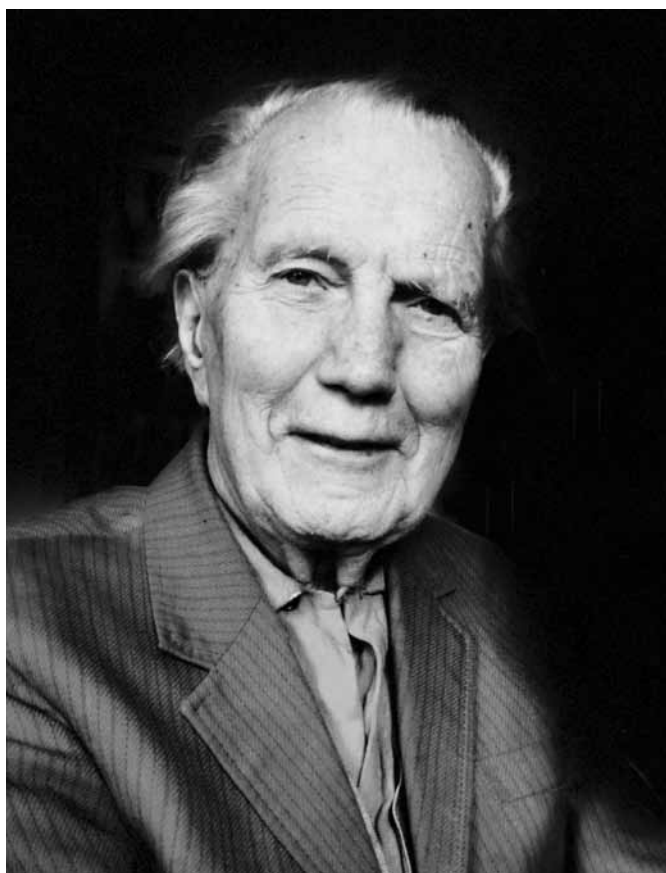
JOŽE CURK
Ob devetdesetletnici

foto: Primož Premzl, marec 2014

Časopis za zgodovino in narodopisje je publikacija, ki ji je bil Jože Curk zvest dolga leta kot pisec znanstvenih razprav, poročil in ocen pa tudi kot član uredniškega odbora (1978–1984). Tako se zdi nadvse primerno, da mu ob visokem jubileju na prvih straneh mariborske revije za humanistiko in

družboslovje čestitamo v imenu bralcev in uredništva ter se mu zahvalimo za izjemno število dragocenih razprav. V enciklopedičnih zapisih je Jože Curk označen kot umetnostni zgodovinar, pri čemer je izpostavljeno njegovo delo na področju varovanja kulturne dediščine. Oznaka seveda drži, a bi jo kazalo razširiti in podrobneje pojasniti, saj je Curkov opus izjemno širok in vsebinsko pester.

Jože Curk se je rodil 15. junija 1924 v Vipavi, mladost pa je preživel v Mariboru. Študij umetnostne zgodovine je vpisal takoj po končani drugi svetovni vojni, leta 1945, in leta 1951 diplomiral pri prof. Francetu Steletu. Prvo zadolžitev je dobil v Mestnem muzeju na Ptujju, kjer je leta 1952 v drugem grajskem nadstropju uredil galerijo starih mojstrov. S tem je presegel dotedanji muzejski koncept ptujskih grajskih zbirk, ki so privabljale obiskovalce predvsem z razkošnimi ostalinami plemiške bivalne kulture. Curk je svoj koncept razporeditve likovnih del, ki dotlej še niso bila strokovno ovrednotena, predstavil v članku v *Ptujskem zborniku I* (1953); prispevek sodi med njegove prve objave. Iz ptujškega ga je pot vodila v mariborski Pokrajinski muzej, a ga je bolj kot staro gradivo vznemirjala novejša likovna tvornost, ki je leta 1954 dobila svoje domovanje v Umetnostni galeriji Maribor, kamor je tudi odšel, v muzeju pa ga je nadomestil Sergej Vrišer. Likovna kritika sodobne ustvarjalnosti sicer ne predstavlja posebej obsežnega in izpostavljenega segmenta v Curkovem opusu, a ji je treba priznati občudovanja vredno pronicljivost. Morda smemo izpostaviti njegovo predstavitev Tršarjevega spomenika revoluciji, ki so ga leta 1975 odkrili v Ljubljani, Curk pa je o odlični in za slovenske razmere tudi veliki javni plastiki pisal takoj po otvoritveni slovesnosti v časniku *Večer*; njegova analiza je aktualna še dandanašnji.

Naslednja Curkova službena postaja je bilo Celje, kjer je prevzel referat za spomeniško varstvo pri tamkajšnjem Okrajnem ljudskem odboru. V Celju je Jože Curk zastavil delo, ki mu je bilo osebno najbližje in pri katerem je dosegal največje uspehe. V slovenski spomeniškovarstveni službi so se pripravljale organizacijske spremembe; dotlej je bilo delo centralizirano, postopoma pa so se ustvarjali pogoji za ustanavljanje področnih enot. Jože Curk je v Celju vzpostavil temelje za nastanek celjske enote, hkrati pa je dal zgled, kako delovati na odrejenem terenu. Območje Celja in okolice je temeljito pregledal in sistematično zbiral podatke o najpomembnejših spomenikih. V letih 1966 in 1967 je lahko izšlo – žal zgolj v šapirografirani obliki – devet zvezkov *Topografskega gradiva* za občine Celje, Laško, Mozirje, Slovenske Konjice, Šentjur, Šmarje pri Jelšah, Velenje in Žalec, nekaj kasneje še za občine Ljutomer, Radgono in Ormož. V slovenski umetnostni

zgodovini je primanjkljaj topografij velik. Avguštinu Stegenšku, ki je na začetku 20. stoletja v samozaložbi izdal *Topografijo gornjegrajsko* (1905) in *Konjiško topografijo* (1909), so v dolgih intervalih sledile na ožja območja omejene izdaje, kot je bil Steletov *Politični okraj Kamnik* (1929) ali šele leta 1978 izdana *Umetnostnozgodovinska topografija grosupeljske krajine* Staneta Mikuža. Stroka se je vse do nedavnega izogibala tej zahtevni in kompleksni nalogi. Tako ni nenavadno, da so Curkovi topografski zvezki še vedno nepogrešljivo čtivo za vse, ki raziskujejo umetnostne spomenike na slovenskem Štajerskem.

Iz Celja se je Jože Curk leta 1959 vrnil v Maribor, kjer je bil najprej konservator na novoustanovljenem Zavodu za spomeniško varstvo Maribor, v letih 1964–65 pa tudi njegov ravnatelj. V Mariboru so bili izzivi za konservatorja veliki. Mesto, ki je bilo proti koncu druge svetovne vojne hudo poškodovano v bombnih napadih zavezniških letal, se je le postopoma dvigalo iz ruševin. Vsa pozornost je bila sprva namenjena ponovnemu zagonu industrije, bivalni predeli in staro mestno jedro pa so dolgo čakali na obnovo. Po drugi strani je imel Maribor zgledno tradicijo urbanističnega načrtovanja, na katero se je lahko oprl tudi Jože Curk. Njemu gredo zasluge, da niso bili zrušeni nekateri vitalni deli starega mesta (Vetrinjska in Slovenska ulica) in da je bilo jasno opredeljeno vse, kar je bilo treba varovati na občutljivi meji, kjer se stikata staro in novo mestno tkivo. V vlogi konservatorja je spremljal obnovo mariborske stolnice. »Ne restavrirati, ampak konservirati, ohraniti!« je zapisal v poljudni opis osrednje mariborske cerkve in bil hkrati kritičen do gotizacije, ki je potekala v drugi polovici 19. stoletja (*Mariborska stolnica*, 1978). Posebej dragocene so Curkove razprave o urbani zgodovini mesta; bile so v oporo sodelavcem Zavoda za urbanizem, ko so v šestdesetih letih snovali dolgoročni urbanistični načrt za Maribor. Curk je sledil sodobnim načelom spomeniškovarstvene stroke, ki je v širših evropskih okvirih že razumela, da so spomeniške celote edina primerna osnova za dobro načrtovanje varovalnih posegov. Velja spomniti, da je znameniti Malreauxov zakon, ki ga štejemo za pionirskega na tem področju, začel veljati leta 1962, Beneška karta, ki še danes predstavlja temelj za ohranjanje umetnostne dediščine v mednarodnih okvirih, pa je bila sprejeta leta 1964.

Nekaj let (1965–1970) je bil Jože Curk svetovalec za muzeje, galerije, arhive in spomeniško varstvo na takratnem Republiškem sekretariatu za prosveto in kulturo v Ljubljani, leta 1970 pa je prevzel vodenje Pokrajinskega muzeja Ptuj, v katerem je poleg ravnateljskih poslov opravljal tudi delo kustosa, med drugim je v stolpu ob Dravi (zdaj Miheličevi galeriji)

vodil program razstav sodobne likovne tvornosti. Vendar je bilo med službovanjem na Ptuju pomembnejše njegovo preučevanje stavbne dediščine v mestu ob Dravi. Najbolj reprezentativnim spomenikom na Ptuju in v njegovi okolici je posvetil večje število razprav, izpostaviti pa moramo tudi monografijo *Ptuj* (1970), ki sta jo napisala s soprogo Ivo Mikl Curk, v letih 1958–1965 arheologinjo v ptujskem muzeju. Monografija obeh Curkov je še dandanašnji obvezno čtivo za vse, ki želijo o mestu vedeti nekaj več; je vzor strokovno neoporečne publikacije, ki je sicer napisana za širok krog bralcev, a sta avtorja ohranila visoke kriterije in iz opisovanja ptujske preteklosti nista zašla v slavljenje aktualne politične in družbene stvarnosti. Mesto Ptuj s svojo kulturno dediščino po svojem pomenu zagotovo presega vlogo sodobnega Ptuja, zakonca Curk pa sta svoje besedilo uspešno ohranila v okvirih veličastne ptujske preteklosti.

Štiriletnemu ptujskemu službovanju je sledilo daljše obdobje, ki ga je Jože Curk posvetil Pokrajinskemu arhivu Maribor, kjer je kot ravnatelj in arhivski svetovalec pričakal upokojitev v letu 1986. Svojim, v arhitekturo in urbanizem usmerjenim raziskavam je v tem času dodal poglobljeno poznavanje arhivskih virov. Arhivsko službovanje je okronal z *Viri za gradbeno zgodovino Maribora do leta 1850* (1985), nepogrešljivim priročnikom za raziskovanje starejše gradbene zgodovine mesta. V osemdesetih letih je kot zunanji sodelavec Univerze v Mariboru prevzel tudi predavanja iz zgodovine umetnosti na takrat še dvoletni Pedagoški akademiji, kar je običajno spregledan podatek iz Curkovega življenjepisa.

Različne zadolžitve so vsaka po svoje zaznamovale Curkovo strokovno delo. Zadanim nalogam se je vedno predal z vso širino svojega znanja; najbolj sta ga pritegnila arhitektura in urbanizem, med kraji, ki jih je raziskoval s posebno pozornostjo, pa izstopata Maribor in Ptuj, mesti ob reki, ki je bistveno določila njuno zgodovinsko usodo. Razvoj omenjenih mest je imel do sredine 19. stoletja več sorodnosti, potem pa je Maribor postal izrazito industrijsko mesto s specifičnim urbanim razvojem. Jože Curk je v številnih razpravah o urbani strukturi Maribora svojo pozornost usmerjal predvsem na staro mestno jedro, opozarjal je, da je bila gradnja mostu leta 1913, ki je grobo zarezala v vzhodno stranico Glavnega trga, velika napaka, novogradnje delavskih naselij in industrijskih kompleksov na desnem bregu Drave pa so ga odvrčale zaradi, tako je menil, pomanjkljive urbanistične urejenosti. Kljub temu je bil edini od preučevalcev mariborskega urbanizma, ki je zaznal, da je sodobni Maribor zasedel nekdanje srednjeveško mestno območje; njegova ugotovitev postavlja urbanistične rešitve poznega 19. in 20. stoletja v nov okvir. Curkovo izjemno poznavanja-

nje mesta Maribor je mogoče občudovati v več samostojnih publikacijah; pri Umetniškem kabinetu Primoža Premzla sta izšla *Vodnik po Mariboru* (2000), vzorno koncipiran priročnik, ki preseneča z izčrpnostjo informacij in uravnoteženostjo v izboru obravnavanih objektov, in *Mariborske vedute* (2004), kjer je Jože Curk bogat nabor mestnih podob opremil s poznavalskimi komentarji. Pomen in uporabnost starih upodobitev za razumevanje gradbene in urbanistične zgodovine določenega kraja sta mu bila že dolgo znana.

Tudi mesto Ptuj je doumeval kot svojstven urbanistični kompleks, kjer se bistveno razlikujeta še vedno ne povsem prepoznana antična zasnova velikih dimenzij in kasnejša srednjeveška struktura med grajski hrib in Dravo stisnjena rastra ulic. Enako kot za Maribor je tudi za ptujske urbaniste pripravil umetnostnozgodovinska izhodišča, ki zahtevajo ustrezen odnos do srednjeveškega mestnega jedra in ponujajo načrtovalcem novih mestnih predelov iztočnice za razmislek o mestnih značilnostih, ki bi jih veljalo upoštevati. V štirih letih ravnateljstva v ptujskem muzeju se je Jože Curk posebej posvetil muzejskim stavbam, ki so vse po vrsti spomeniki, med njimi pa izstopata grajski kompleks in dominikanski samostan, ki žal od leta 2012 ne sodi več v upravo muzeja. O ptujskem gradu in dominikanskem samostanu je objavil več razprav, kakor tudi o mestni župnijski cerkvi sv. Jurija in o minoritskem samostanu; navedene štiri zgradbe so najpomembnejši stavbni kompleksi v mestu.

Grajske stavbe so bile izpostavljen predmet Curkovega preučevanja; zanimali so ga gradovi na Štajerskem, med številnimi razpravami pa moramo poleg študij o mariborskem in ptujskem gradu opozoriti na prispevek o gradovih Borl, Ravno polje in Turnišče, ki ga je objavil v *Ptujskem zborniku V* (1985). Poglavlje o gradu Ravno polje je boleče opozorilo na propadanje kompleksa, ki se je izkazalo za neustavljivo, saj so danes na tem mestu zgolj še ruševine. Dvorec Turnišče pa je eden najbolj vznemirljivih in po svoje tudi zagonetnih objektov; s svojim nenavadnim tlorisom in s stariimi upodobitvami, ki jih je težko uskladiti s sedanjim videzom, postavlja raziskovalcem številna vprašanja. Jože Curk jih je v navedenem prispevku razčlenil s suvereno pronicljivostjo izvrstnega poznavalca.

Najbolj nazorno podobo Curkove raziskovalne vneme dobimo, če prelistamo številke *Časopisa za zgodovino in narodopisje*. Že v drugi številki nove vrste (1966) je objavil prvi del obsežnega prispevka o urbanistični podobi Maribora; drugi del je izšel leta 1968. Tudi v naslednjih letnikih so Curkove razprave posvečene vprašanju urbanizma: predstavljal je vedute štajerskih trgov in mest (1969), zgodovino urbanizacije v severovzhodni

Sloveniji (1970), poglobljal se je v srednjeveške zasnove Maribora in Ptuja (1975). V drugi polovici sedemdesetih let so njegovi članki namenjeni posameznim spomeniškim kompleksom in njihovi gradbeni zgodovini (ptuj-ska proštjska cerkev, mariborski minoritski samostan in Žički dvor, Račji dvor pri Mariboru), hkrati pa je pisal o urbanem razvoju Laškega (1976), o gradbeni zgodovini v Radečah in okolici (1979) ter orisal splošno podobo slovenještajerskih trgov in mest v 19. stoletju (1979). Kasneje je obdelal še gradbeno zgodovino Pohorja (1987), urbani razvoj prekmurskih trgov in mest (1988) ter umetnostno podobo Malečnika z okolico (1990) in Framaz okolico (1992). V osemdesetih je objavljajal prispevke o posameznih spomenikih (mariborsko in ptujsko mestno obzidje, Studenice, jezuitski kolegij v Mariboru, Novi kloster, Valdek, Razvanje, celjski Stari grad in mariborski Gornji grad), zraven pa je predstavil historične vire za urbano in gradbeno zgodovino Maribora (1983). V tem obdobju je zastavil serijo člankov o gradbenikih, kakor so se mu razkrili v arhivskih virih. Pisal je o mariborskih (1986, 2004), ptujskih (1994), celjskih (1995), brežiških (1996) in slovenjebistriških (1999) gradbenih mojstrih in njihovih delih. V povezavi z urbano zgodovino posameznih območij ga je zanimalo cestno omrežje kot pomembna osnova za gospodarski razcvet naselij. Prvič je o cestnem omrežju na slovenskem Štajerskem pisal v *Časopisu za zgodovino in narodopisje* leta 1978, leta 1991 pa se je posvetil prometnim razmeram na Koroškem. Dragoceni so Curkovi prispevki o pražupnijah in pražupnijskih cerkvah na slovenskem Štajerskem (1992), ukvarjal se je s problematiko cerkva z vzhodnimi zvoniki (1993) in ob tem polemiziral z Marijanom Zadnikarjem, pisal je o samostanih in samostanski arhitekturi po letu 1200 na slovenskem Štajerskem (1993) ter o umetnostni podobi Podravja (1995, 1997), Posavinja in Posavja (1997, 1998), kakor je razvidna iz vizitacijskih zapisnikov 17. in 18. stoletja. Kar pogosto so se Curkove predstavitve posameznih spomenikov, zlasti v primerih orisa gradbene zgodovine gradov, vsebinsko prekrile z razpravami zgodovinarja Jožeta Koropca, objavljenimi v istih številkah *Časopisa za zgodovino in narodopisje*. Jože Curk je za *Časopis za zgodovino in narodopisje* prispeval tudi veliko knjižnih recenzij, pri čemer je bil strog ocenjevalec; vedno je podrobno naštel vse spodrseljaje v recenziranih publikacijah in jih argumentiral. Zadnja Curkova objava v *Časopisu za zgodovino in narodopisje* je posvečena topografski analizi urbanega razvoja Maribora med koncem 18. in začetkom 20. stoletja (2005). Prispevek je pravzaprav tretji del celovite študije o mariborskem urbanizmu; prvi in drugi del sta objavljena v Avguštinovem in Mlinaričevem zborniku (2003, 2005). V zadnjem, tretjem delu analize mariborskega

urbanega razvoja je Jože Curk obravnaval čas, ko se je mesto industrializiralo in izjemno povečalo. Osredotočil se je na predmestja in opozoril, da je proga Južne železnice na več delih ostro zarezala v logično strukturo naselbine; mestno jedro je ločila od Melja, ravnino na desnem bregu Drave pa razpolovila z glavno linijo v smeri proti Ljubljani in še enkrat v drugi smeri s krakom proti Koroški. Bralci Curkovih razprav visoko cenimo njegovo razumevanje širšega geografskega prostora v odnosu do arhitekture in urbanističnih rešitev. Izjemna sta njegov smisel za prostorsko dojetje stavbnih gmot in sposobnost, da pri ogledih na terenu opažene segmente poveže v smiselne celote. Svojih študij praviloma ni opremljal s fotografijami, je pa besedilom vedno prilagal skice, s katerimi je ponazoril gradbeno preteklost obravnavanih objektov.

Ob visokem jubileju Jožeta Curka spoštljivo prebiramo njegova številna znanstvena in poljudna besedila. Nedoravnan dolg ostaja celovita in podrobna bibliografija njegovih besedil, ki bi še bolj nazorno predstavila izjemen prispevek Jožeta Curka k razumevanju umetnostne dediščine na slovenskem Štajerskem. Jubilantu v imenu uredništva in bralcev *Časopisa za zgodovino in narodopisje* izrekamo iskrene čestitke!

Marjeta Ciglencečki